

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اولین همایش ملی پژوهش‌های نوین در حوزه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی ایران

گواه‌ای ارائه مقاله

شماره: ۸۹۸/۱۲۰۱
تاریخ: ۱۳۹۴/۱۲/۱۴

دائمی‌نویسنده گواهی می‌شود مقاله با عنوان:
شطرنج با کتیبه بر نظر امام خمینی (ره)
نوشته شده توسط:

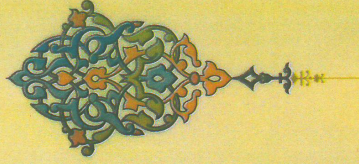
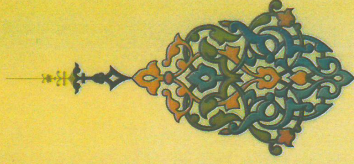
مصطفی غفوریان نژاد، سید محمد هادی قبولی در افشان

بر اساس تأیید کمیته علمی ریاست داوران، بصورت پوسترسی مورد پذیرش قرار گرفته و در مجموعه مقالات علمی پژوهشی اولین همایش ملی پژوهش‌های نوین در حوزه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی ایران به چاپ رسیده است. امید است، همواره با خلق خضات و ارائه پژوهش‌های ارزشمند خود در مسیر اعتلای ایران اسلامی تریز موفق و پیروز باشید.

سید محمد مرتضوی هستروی
رئیس همایش و رئیس مرکز مطالعات و تحقیقات اسلام‌پژوهی حکمت مرتضوی
مرتضوی هستروی

دکتر حمیدرضا محمدی
دبیر علمی همایش و رئیس کمیته گزین

عنوان مقاله:

شطرنج با تکیه بر نظر امام خمینی(ره)

محل انتشار:

اولین همایش ملی پژوهش های نوین در حوزه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی ایران (سال:1394)

تعداد صفحات اصل مقاله: ۱۰ صفحه

نویسندگان:

مصطفی غفوریان نژاد - دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد
سیدمحمدهادی قبولی درافشان - استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد

خلاصه مقاله:

بحث شطرنج به عنوان یک فرع فقهی در متون قدیم و جدید مورد بررسی فقها بوده هست و خواهد بود . در این مختصر ، سعی شده تا این موضوع از چند زاویه نقد و بررسی قرار گیرد . لذا بر آن شدیم تا پس از بررسی روایت در زمینه شطرنج ، اول به بررسی هیاکل عبادات بپردازیم تا با توجه به اینکه ادله حرمت هیاکل عبادات، تشابه ه ای بسیاری با آلات قمار و از جمله شطرنج داشت و با یک نگاه مقایسه ای، موضوع هر چه بهتر و دقیق تر مورد تحلیل قرار می گیرد . روش تحقیق حاضر به صورت توصیفی تحلیلی و از نوع فیش برداری کتابخانه ای است. به نظر می رسد که حضرت امام خمینی قائل به این هستند که شطرنج در صورت تبدیل شدن به یک بازی فکری، حلال و جایز است و تشخیص آن را به عرف مسلمین واگذار نموده است

کلمات کلیدی:

شطرنج؛ هیاکل عبادات؛ قمار؛ حرمت شطرنج

لینک ثابت ثبت مقاله در پایگاه سیولیکا:

http://www.civilica.com/Paper-SHCONF01-SHCONF01_141.html

این صفحه به معنای تاییدیه نمایه سازی مقاله در پایگاه استنادی سیولیکا می باشد. در هر لحظه به منظور تایید اصالت این گواهی می توانید وضعیت ثبت مقاله را از طریق لینک فوق به صورت آنلاین کنترل نمایید.

شطرنج با تکیه بر نظر امام خمینی (ره)

مصطفی غفوریان نژاد^۱

سید محمد هادی قبولی در افشان^۲

چکیده:

بحث شطرنج به عنوان یک فرع فقهی در متون قدیم و جدید مورد بررسی فقها بوده هست و خواهد بود. در این مختصر، سعی شده تا این موضوع از چند زاویه نقد و بررسی قرار گیرد. لذا بر آن شدیم تا پس از بررسی روایت در زمینه شطرنج، اول به بررسی هیاکل عبادات بپردازیم تا با توجه به اینکه ادله حرمت هیاکل عبادات، تشابه‌های بسیاری با آلات قمار و از جمله شطرنج داشت و با یک نگاه مقایسه‌ای، موضوع هر چه بهتر و دقیق تر مورد تحلیل قرار می‌گیرد. روش تحقیق حاضر به صورت توصیفی تحلیلی و از نوع فیش برداری کتابخانه‌ای است. به نظر می‌رسد که حضرت امام خمینی قائل به این هستند که شطرنج در صورت تبدیل شدن به یک بازی فکری، حلال و جایز است و تشخیص آن را به عرف مسلمین واگذار نموده است.

واژگان کلیدی: شطرنج؛ هیاکل عبادات؛ قمار؛ حرمت شطرنج

Email: mo.ghaforiyan@stu.um.ac.ir

^۱. دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد

Email: h.ghaboli@um.ac

^۲. استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد

مقدمه:

در طول تاریخ، کتب فقهی، میراث ماندگار علماء شیعه بوده است که ما نیز سر تعظیم بر ساحت مقدسشان فرود می آوریم و در رضوان اندیشه بلندشان خود را متنعم می‌سازیم. پر واضح است که قبل از بررسی شطرنج با رویکرد فقهی، به طرح بحث از لسان روایات بپردازیم و سپس با نگاهی مقایسه‌ای میان شطرنج و هیاکل عبادات به جمع بندی در این زمینه و ارائه نظر همت گماشته شود.

گفتار اول: بررسی شطرنج در روایات

۱-۱. عن ابی عبدالله (ع) فی قول الله تبارک و تعالی فاجتنبوا الرجسَ من الاوثان و اجتنبوا قول الذّور ، قال الرجسُ من الاوشان هو الشطرنج و قول الزّور العتاء.^۱

از امام صادق (ع) سوال شد از آیه شریفه (فاجتنبوا الرجسَ ...) حضرت فرمودند: منظور از رجس در آیه، همان شطرنج است.

۲-۱. عن ابی عبدالله (ع) قال الشطرنج من الباطل.^۲

حضرت صادق فرمودند: شطرنج از امور باطل و لغو است.

۳-۱. عن ابی عبدالله (ع) قال إنّ الله فی کل لیله من شهر رمضان عُتقاءً من النار آلاً من افطر علی مسکّر او مشاحن او صاحب شاهین . قال قلت وای شیء قال : الشطرنج .^۳

امام صادق (ع) فرمودند: در هر شب از ماه رمضان خداوند افرادی را از آتش آزاد می‌کند مگر کسی که با چیز مست کننده ای افطار کرده باشد یا با کسی دشمنی و کینه توزی داشته باشد و یا صاحب دو شاه باشد.

از امام پرسیدم: منظور از صاحب شاهین چیست؟ حضرت فرمود: شطرنج.

۴-۱. عن مَسْعَدَةَ بن زیاد عن عبدالله (ع) أَنَّهُ سُئِلَ عن الشطرنج فقال دَعُوا المَجُوسِيَّةَ لِأَهْلِهَا لَعْنَهَا اللهُ .^۴

از امام صادق (ع) سوال شد از شطرنج؟! حضرت فرمودند: محوسیت را رها کنید، خدا اهل آن را لعنت کند.

۵-۱. عن الرضا (ع) قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى ابی جعفر (ع) فَقَالَ يَا ابا جعفر ما تقول فی الشطرنج التی یلعبُ بها الناس فقال اخبرنی ابی علی بن الحسین بن علی عن امیرالمؤمنین (ع) قال رسول الله (ص) من كان ناطقاً فكانَ منطِقُهُ لغير ذکرِ الله عزوجلّ كانَ لاغياً و من كانَ فکَانَ مُمْتَهُ لغير ذکرِ الله کانَ ساهياً ثمَّ سَكَتَ فقام الرجل و انصرف .^۵

از امام رضا (ع) نقل شده است که مردی نزد اما باقر (ع) آمد. گفت: ای ابا جعفر در مورد شطرنج که وسیله بازی مردم است، چه می‌گویید؟

۱. کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی*، ۴۳۵/۶.
۲. کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی*، ۴۳۵/۶.
۳. کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی*، ۴۳۵/۶.
۴. کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی*، ۴۳۷/۶.
۵. کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی*، ۴۳۷/۶.

حضرت فرمودند: پدرم علی بن الحسین از پدرش و او از امیرالمومنین به من خبر داد که رسول الله (ص) فرمودند: هر کس در حال سخن باشد و سخنش برای غیر ذکر خدا باشد لاغی (لغو گوینده) است .

و کسی که سکوت کند و سکوتش برای ذکر خدا باشد ساهی (سهو کننده) است .

سپس آن مرد سکوت کرد و بلند شد و از شطرنج بازی منصرف شد .

۶-۱. عن ابن رثاب قال دَخَلْتُ عَلَى ابِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) فَقُلْتُ جَعِلْتُ فِدَاكَ مَا تَقُولُ فِي الشَّطْرَنْجِ قَالَ الْمُقَلِّبُ لَهَا كَالْمُقَلِّبِ لَحْمِ الْخَنْزِيرِ فَقُلْتُ مَا عَلَى مَنْ لَحْمِ الْخَنْزِيرِ قَالَ يَغْسِلُ يَدَهُ^۱ .

ابی رثاب می گوید می گوید بر امام صادق (ع) وارد شدم ، عرض کردم : فدایتان شوم ، در مورد شطرنج چی می فرمایید ؟! حضرت فرمودند : کسی که بر شطرنج دستی داشته باشد مثل کسی است که با گوشت خوک تماس داشته است .

پرسیدم : تکلیف این شخص چیست ؟

فرمود : باید دستش را بشوید .

۷-۱. عن ابی الحسن الرضا (ع) قال : الْمُطَّلَعُ فِي النَّارِ^۲ .

کسی که در کار شطرنج است مثل کسی است که در آتش دوزخ است .

۸-۱. عن ابی عبدالله (ص) قال : بَيْعُ الشَّطْرَنْجِ حَرَامٌ وَ أَكْلُ ثَمَنِهِ سَحَتْ وَ اتِّخَاذُهَا كُفْرٌ وَ اللَّعِبُ بِهَا شُرْكٌَ وَ السَّلَامُ عَلَى الْإِلهِ بِهَا مَعْصِيَةٌ وَ كَبِيرَةٌ مُؤَبَّهَةٌ وَ الْخَائِضُ فِيهَا يَدُهُ كَالْخَائِضِ فِي لَحْمِ الْخَنْزِيرِ لِأَصْلِهِ حَتَّى يَغْسِلَ يَدَهُ وَ النَّاطِرُ إِلَيْهَا كَالنَّاطِرِ فِي فَرْجِ امَةٍ وَ ...^۳

از امام صادق (ع) نقل شده است که بیع شطرنج حرام است و پول آن باطل است و استفاده آن کفر است و بازی با آن شرک است و سلام بر کسی که در حال لهو با شطرنج است معصیت کبیره است و کسی که دست به آن بزند مثل کسی است که به گوشت خوک زده است و نمازش درست نیست تا اینکه دستش را بشوید و کسی که بر شطرنج نگاه کند مثل کسی است که به فرج مادرش نگاه می کند

تحلیل: همان گونه که می بینیم از سیاق این روایات و اخبار مشابه دیگر بدست می آید که شطرنج به طور کلی مورد نفرت اهل بیت عصمت و طهارت (ع) بوده است و نهی شدیدی بر استعمال شطرنج وارد شده است.

گفتار دوم: رویکرد فقهی به شطرنج

حضرت امام (ره) در کتاب مکاسب محرمة خود ، بحث شطرنج را در ذیل بحث آلات قمار می آورند .

ایشان بحث آلات قمار را همسان بحث هیاکل عبادت می دانند و هر دو بحث را در حکم کلی یکسان بوده است که بحث آلات قمار را بعد از بحث هیاکل عبادت و هر دو را زیر شاخه یکی از اقسام مکاسب محرمة می آورند .

^۱ . کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی*، ۴۳۷/۶ .

^۲ . کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی*، ۴۳۷/۶ .

^۳ . حر عاملی، محمد بن حسن، *وسائل الشیعه*، ۳۲۳/۱۷ .

ایشان در رساله فقهی خویش از اذعان می نمایند .

« ثُمَّ إِنَّ الْبَحْثَ عَنْ آلَاتِ الْقَمَارِ وَ آلَاتِ اللّٰهُو ... نظیر البَحْثِ عَنْ هِیَاکْلِ الْعِبَادَاتِ ... »^۱

بنابراین برای تنقیح مطلب، ناچاریم ابتدا سیری در ادله بحث هیاکل عبادات داشته باشیم .

بر اساس نظر علمای شیعه، حکم کل در انتفاع از هیاکل عبادات مانند اصنام، حرمت است .

منظور از انتفاع، بیع و شراء، تعلیم و تعلم و ساخت و اخذ اجرت بر آن است .

اما در اینجا، اجمالاً ادله حرمت هیاکل عبادات را از قول حضرت امام (ره) نقل می کنیم ::

۱-۲. دلیل عقلی: عقل انسان مستقلاً می یابد که بیعی که منجر به عبادت اوثنان یا اصنام شود و عبادت غیر خدا اتفاق بیفتد، قبیح است و دیگر اینکه قبیح است که شارع مقدس وفای به عقدی که متجر به عبادت غیر الله می شود را بر مکلف واجب بداند و این بیع را تنفیذ نماید؛ چرا که از تحت عموم آیه « اوفوا بالعقود » خارج می شود .

۲-۲. دلیل فحوا (طریق اولویت): شارع مقدس در مورد خمر و انتفاع از آن نهی شدیدی فرموده است و بایع و خریدار آن را در مورد لعن قرار داده است، و از مجموع ادله می فهمیم که این مبعوضیت به دلیل فساد مترتب بر آن است .

پس حالا که در مورد تحریم خمر به عنوان یک مفسده این گونه نهی وارد شده است به طریق اولی ، اوثنان و افسام که در روایات امّ الفساد ذکر گردیده دارای نهی بیشتری خواهد بود و حکم حرمت بر آن جاری خواهد شد .

۳-۲. روایت تحف العقول: این روایت از کتاب شریف تحف العقول نقل شده است که در متون فقهی به عنوان یک روایت کلیدی درآمده است . به دلیل مُطَوَّل بودن آن، ما بخشی از آن را می آوریم :

امام صادق (ع) فرمودند: « وَ ذَالِکَ اِنَّمَا حَرَّمَ اللّٰهُ الصَّنَاعَةَ الَّتِیْ حَرَامٌ هِیَ کُلُّهَا الَّتِیْ یَبِیْعُ ۚ مِنْهَا الْفَسَادُ مُحْضاً نَظِیْرُ الْبِرَابِطِ وَ الْمِزَامِیْرِ وَ مَا یَکُونُ مِنْهُ وَ فِیْهِ الْفَسَادُ مُحْضاً وَ لَا یَکُونُ فِیْهِ وَ لَا مِنْهُ شَیْءٌ مِنْ جَوْهِ الصَّلَاحِ فَحَرَامٌ تَعْلِیْمُهُ وَ تَعَلُّمُهُ وَ الْعَمَلُ بِهِ وَ اخْذُ الْاِجْرِهِ عَلَیْهِ وَ جَمِیْعُ التَّقْلِیْبِ وَ جَمِیْعُ فِیْهِ مِنْ جَمِیْعِ وَجُوهِ الْحَرَکَاتِ کُلِّهَا ... »^۲

امام معصوم (ع) در این روایت هر نوع صنعت یا حرفه ای که در آن وجهی از فساد باشد و منفعت حلالی از آن بدست نیاید را حرام می داند .

شاهد مثال ما این قسمت از روایت است که به صراحت می فرماید « وَ کُلُّ مَلْهُوٍّ بِه الصُّلْبَانِ وَ الْاِصْنَامِ وَ ... »

که انتفاع هر نوع از صلیبها و صنمها را جایز نمی داند (منظور از انتفاع همان تعلیم و تعلم و ساخت و اخذ اجرت بر آن می باشد).

۴-۲. روایت صحیحہ ابن اَدِیْنَه

۱. امام خمینی، روح الله، *المکاسب المحرمه*، ۱/۷۲.

۲. ابن شعبه حرانی، محمد حسن، *تحف العقول*، ص ۳۳۵.

قال كتبْتُ الى ابي عبدالله (ع) اساله عن رجل له خشب فناغه ممّن يتّخذ به برابط؟ فقال: لا بأس به و عن رجل له خشب فباعه ممّن يتّخذه صلباناً؟ لا.^۱

او می‌گوید به امام صادق (ع) نامه ای نوشتم و از ایشان پرسیدم از کی چوبی دارد و آن را یه سازنده صلیب می‌فروشد پرسیدم ، حضرت فرمودند : جایز نیست .

۵-۲. روایت سالت عن ابي عبدالله (ع) عن التوت ابيعه يصنع للصليب و الصنم؟ قال : لا^۲

او می‌گوید از امام صادق (ع) سوال کردم : از درخت توتی که فروخته توتی که فروخته می‌شود تا صلیب و صنم ساخته شود؟! حضرت فرمودند : خیر ، جایز نیست .

۶-۲. دلیل اجماع :

امام خمینی در کتاب خود آخرین دلیل بر حرمت بر این نوع اشیاء را اجماع نقل می‌کند .

ایشان این مسأله را از چندین کتب فقهی همانند ریاض المسائل^۳، مجمع الفائده و البرهان^۴ و مفتاح الکرامه^۵ نقل می‌کند.

مرحوم شیخ انصاری (ره) در کتاب منتهی خود، در رابطه با این بحث علاوه بر دلیل اجماع و روایت تحف العقول دلایلی می‌آورند که جهت تکمیل مطلب به آنها اشاره می‌کنیم.

اول: آیه شریفه (لا تاكلوا اموالکم بینکم بالباطل)

از آنجا که هیا کل عبادات از امور باطل به شمار رفته اند ، مصداق این آیه قرار می‌گیرند

لذا ایشان اخذ پول یا مال در مقابل این اشیاء را اکل مال به باطل می‌دانند و چون نهی در آیه دلالت بر حرمت دارد ، حکم را بر آنها جاری می‌سازد .

دوم: حدیث نبوی (ص) **اِنَّ اللّٰهَ اِذَا حَرَّمَ شَيْئًا حَرَّمَ ثَمَنَهُ** .^۶

پیامبر اکرم فرمودند : خداوند وقتی شیئی را حرام نمود ثمن آن را هم حرام کرد .

پس تکسب و اخذ ثمنی در مقابل هیاکل عبادت طبق این حدیث حرام و باطل می‌باشد .

تحلیل:

حال که ادله تحریم هیاکل عبادات را بررسی نمودیم فهمیدیم که چون این اشیاء فقط برای فساد استفاده می‌شوند و انسان با آنها معصیت می‌کند ، شارع مقدس هیچ‌گونه استفاده از آنها را جایز نمی‌داند .

۱. حر عاملی، محمد بن حسن، **وسائل الشیعه** ، ۱۲/۱۲۷.

۲. طوسی، محمد بن حسن، **التهدیب** ، ۷/۱۳۴.

۳. طباطبائی، علی، **ریاض المسائل**، ۳/۷.

۴. اردبیلی، احمد بن احمد، **مجمع الفائده و البرهان**، ۸/۴۱.

۵. عاملی، جواد بن محمد، **مفتاح الکرامه فی شرح قواعد العلامه**، ۱۲/۱۰۴.

۶. میرزا نوری، حسین، **مستدرک الوسائل**، ۱۳/۷۳.

پس مسلم است هر شیء ای هم که این وجه را داشته باشد، حکم هیاکل عبادات را دارد، از جمله: آلات قمار و آلات لهو. آلات قمار که محل بحث ماست، در متون فقهی نظیر بحث هیاکل عبادات پرداخته شده است.

در این میان حضرت امام (ره) از اسلوب علمای سلف پیروی کرده و ادله‌ای را پیرامون مسئله عنوان نموده اند.

گفتار سوم: ادله تحریم آلات قمار از دیدگاه امام خمینی (ره)

۱-۳. دلیل عقلی: این دلیل قبلاً گفته شد که عقل بالاستقلال درک می کند که تنفیذ شارع در مورد بیع آلات قمار که موجب فساد و گناه می شود، قبیح است.

ایشان می فرمایند: «و ان امکن دعوی الجزم بعدم تنفیذ الشارع المعاملات الواقعه علی آلات القمار و اللهو التي لا قصد منها الا الفساد و الحرام»^۱

۲-۳. روایت تحف العقول:

بر اساس مضمون این روایت که مفصلاً گذشت، دریافتیم هر چیزی که فقط برای مفسده و گناه و حرام استفاده شود و هیچ گونه مصلحت و منفعت حلالی نداشته باشد انتفاع از آن حرام است.

پر واضح است که شطرنج به عنوان یک آلت قمار در متن این روایت تصریح شده است و امام معصوم (ع) آنجایی که می فرماید: «و جمیع التقلب فیه من جمیع الحركات کلهما» هر نوع دخل و ترف علاوه بر خرید و فروشش را حرام می داند پس نگه داشتن یا بازی کردن با آن حرام است.

۳-۳. اجماع: حضرت امام (ره) در مورد حرمت آلات قمار نیز اجماعی را از صاحب الریاض نقل اجماع را مستفیض می شمرد.

۴-۳. روایات: امام خمینی (ره) که صاحب روح بالای فقاہت است پیرامون این مسئله اخباری را ذکر می کند که در خصوص آلات قمار وارد شده است. این قسمت از ادله مهم ترین بخش می باشد که ما را به موضوع اصلی تحقیق نزدیک می نماید:

الف) علی بن ابراهیم فی تفسیره عن ابي الجارود عن ابي جعفر (ع) فی قوله تعالى: *انما الخمر و الميسر و النصاب و الازلام رجس من عمل الشيطان فاجتنبوه لعلکم تفلحون* قال اما الخمر فكل مكرس من الشراب الی أن قال و اما الميسر فالنرد والشطرنج وكل قمار ميسر و....^۲

در این روایات ابی جارود از امام باقر (ع) سؤال می کند درباره آیه مذکور که منظور از خمر و میسر و انصاب و ازلام چیست؟ حضرت می فرماید: میسر همان نرد و شطرنج است.

با کمی دقت در می‌بایم که امام معصوم در جواب ابتدا مصادیقی از میسر را اشاره می نماید و در ادامه حکم کلی ای را باجمله «وکل قمار میسر» ذکر می کند. پس از سیاق جمله می فهمیم که چون نرد و شطرنج وسیله قمار بازی است، میسر به حساب می آید. و طبق آیه شریفه اجتناب از آنها واجب است، چرا که صیغه امر، ظهور در وجوب دارد.

۱. امام خمینی، روح الله، *المکاسب المحرمه*، ۱/۱۷۲.
۲. حر عاملی، محمد بن حسن، *وسائل الشیعه*، ۲۳۹/۱۲.

البته اخبار و روایات مشابه به روایت فوق در کتب روایی بسیار است که در مورد آیه شریفه مذکور سؤال شده است و شاید حضرت امام (ره) به جهت اطالۀ کلام از ذکر آنها خودداری نموده اند .

(ب) روایت ابا بصیر :

یک دسته از روایات خاص، حکم آلات قمار مانند شطرنج را صراحتاً بیان کرده است .

از میان این قبیل روایات، خبری است که از اباب صیر صحابه امام صادق (ع) نقل گردیده است .

این روایات در ابتدای تحقیق مفصل ارائه گردید ، که حضرت فرموده بودند:

«ربیع الشطرنج حرام واکل ثمنه سحتٌ و...»

این حدیث، هرگونه انتفاع را مورد نهی مولا قرار داده است حتی بازی کردن با آن را شرک به حساب آورده است .

(ج) صحیحہ معمر بن خلّاد:

معمر بن خلّاد از اباحسن الرضا(ع) نقل می کند :

«قال الترد والشطرنج و الاربعه عشر بمنزله واحده و كل ما قومر عليه فهو ميسر¹»

حضرت رضا(ع) سه مورد نرد و شطرنج و اربعه عشر را در حکم آلات قمار ذکر می نماید و هرآن چیزی که برآن قمار بسته می شود میسر و حرام است . پس قمار بودن این ابزار در حکم حرمت واجتناب ، موضوعیت دارد .

نقد و بررسی: تا اینجا دریافتیم که این سه دسته اخبار دالّ بر حرمت آلات قمار از جمله شطرنج می باشد . و آلات قمار به دلیل فساد مترتب برآن، مبعوض مولا و حرام است . و این فساد همان است که گاهی اوقات بین حق و باطل اشتباه می شود و حقی از حقوق شخص ضایع می گردد .

تمام آلات قمار به دلیل آلیت و ابزار بودن، تحت حکم حرمت قرار می گیرند و زمانی که از حالت قمار بودن در بیابند مثلاً هئیت آنها تغییر کنند دیگر حرام نخواهد بود . این تغییر می تواند بواسطه تغییر در شکل آنها باشد . فقهاء عظام قائل هستند که هیاکل عبادات اگر تغییر هیئت داده شود به طوری که دیگر به آنها صنم یا ثبت گفته نشود مثلاً تبدیل به چوبی برای سوزاندن و دارای منفعت حلال بشوند ، بیع آنها نیز حلال خواهد بود .

این قضیه در مورد آلات قمار هم جاری است و زمانی که تغییر هیئت داده شوند و به آنها ابزار قمار نشود ، خوب حلال خواهد بود .

گاهی این تغییر حالت بواسطه عرف و مردم جامعه صورت می گیرد مثلاً ابرازی مثل شطرنج که در قدیم وسیله قمار بوده است در عصر کنونی ، تبدیل به یک وسیله بازی و یا سرگرمی باشد که در بعضی از اجتماعات از آن به ابزار هوش یاد می کنند .

بنابراین اگر به شطرنج آلت قمار اطلاق نشود از تحت عموم ادله نهی، خارج می شود .

¹ . کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ۴۳۵/۶ .

امام خمینی (ره) این مسئله را در کتاب تحریر الوسیله^۱ مطرح می نماید .

ایشان اذعان می نماید اگر شطرنج صفت قمار بودن را از دست داده باشد و تبدیل به یک بازی فکری شده باشد استفاده از آن جایز و حلال است .

هنگامی که امام (ره) این فتوا را صادر فرمودند ، عده ای از اهل علم بر ایشان اشکال تراشی کردند و از ایشان دوباره علت آن را جویا شدند از جمله این افراد، شخصی به نام آقای محمد حسن قدیری از اعضای دفتر امام خمینی در قم بود که دوم مهر ماه سال ۱۳۶۷ به امام نامه نوشت:

خدمت حضرت مستطاب آیت ... العظمی امام خمینی (مد ظله العالی)

با عرض سلام و ادب و احترام ، اخیراً دو استفتاء منتشر شده که در یکی، از خرید و فروش آلات لهو سؤال شده و در جواب آمده که خرید و فروش آلات مشترکه که به قصد محله آن اشکال ندارد . و در دیگری سوال مفروض است که امروز شطرنج به کلی قمار بودن خود را از دست داده و تنها به صورت ورزش فکری در آمده است که به فرض عمل مزبور اگر برد و باختی در بین نباشد اشکال ندارد و آقای مورد اعتمادی نقل کردند که در بعضی روزنامه ها بر فرض مزبور را ننوشته است .

در اینجا سوالاتی مطرح است .

۱ - خرید و فروش آلات مشترکه مانع ندارد مگر اینکه قصد منفعت حرام در بین باشد پس چرا در جواب سؤال اول قصد حلال قید شده است ؟

۲ - در سوال دوم محترم از کجا ادعا می کند که امروز شطرنج آلت قمار بودن را از دست داده و تنها ورزش فکری شده است ؟

۳ - در روایت معتبره است از سکونی از حضرت صادق (ع)

اول : قال : قال رسول الله (ص) انها کم عن الزفن و المزمار و عن الکوبات و الکبرات .

دوم : قال : نهی رسول الله (ص) عن اللعب بالشطرنج و الفرد .

زفن : به معنای رقص است (مجمع البحرین) مزمار ، نامی است که مطلق را شامل می شود و نهی حضرت ، حجت بر تحریم است مگر حجتی بر خلاف باشد و هر دو دلیل اطلاق دارد .

بنابراین استفاده می کنم که نی زدن حرام است، چه نی آلت مختصه باشد یا مشترکه ، و بازی شطرنج حرام است چه آلت قمار را از دست بدهد یا نه و دعوی انصراف منشاء صحیحی می خواهد که به نظر نمی رسد و آنچه ممکن است گفته شود مثل غلبه یا آلیت در آن زمان منشاء صحیحی نیست .

و البته در حد خودم در ادله فحص و به مطلب حضرت عالی هم مراجعه نمودم حجتی بر خلاف اطلاق مزبور نیافتیم . ادله میسر و لهو تطبیق بر آلات ، منافاتی با اطلاق ندارد و علت منصوصه ای هم در ادله نیست و در هر دو صورت اگر ساحت

^۱ . امام خمینی، روح الله، تحریر الوسیله، ۴۹۵/۱ .

قدس حضرت عالی از این گونه مسائل به دور باشد به نظر من بهتر است و ضرورتی در نشر آنها دیده نمی‌شود. دیگر هر طور صلاح می‌دانید. از جسارت عذر می‌خواهم و از خداوند متعال دوام سایه بلند پایه آن حضرت را مسالت دارم.

و اما جواب حکیمانه حضرت امام خمینی (ره) به ایشان به قرار زیر است :

جناب حجت السلام آقای قدیری (دامت افاضاته)

پس از عرض سلام و قبل از پرداختن به دو مورد سؤال و جواب، اینجانب لازم است از برداشتن جنابعالی از اخبار و احکام الهی اظهار تأسف کنم.

بنابر نوشته جنابعالی زکات تنها برای مصارف فقرا و سایر اموری است که ذکرش رفته است و اکنون که مصارف به صدها مورد رسیده است راهی نیست. رهان در سبق و رمایه مختص است به تیر کمان و اسب دوانی و امثال آن، که در جنگ‌های سابق به کار گرفته می‌شده است و امروز هم تنها در همان موارد است و انفال که بر شیعیان تحلیل شده است امروزه شیعیان می‌توانند بدون هیچ مانعی با ماشینهای کذایی جنگل‌ها را از بین ببرند و آنچه را که باعث حفظ و سلامتی محیط زیست است را نابود کنند و جان میلیونها انسان را به خطر بیاندازند و هیچ کس هم حق نداشته باشد مانع آنها باشد. منازل و مساجدی که در خیابان‌های کثیف‌ها برای حل مفصل ترافیک و حفظ جان هزاران نفر مورد احتیاج است، بنابر نظر شما تخریب گردد و امثال آن، و بالجمله آن گونه که جنابعالی از اخبار و روایات برداشت دارید، تمدن جدید به کلی باید از بین برود و مردم کوخ نشین بوده و یا برای همیشه در صحراها زندگی نماید.

و اما راجع به دو سؤال، یکی بازی با شطرنج در صورتی که از آلات قمار بودن بلکی خارج شده باشد، باید عرض کنم که شما مراجعه کنید به کتاب المدارک^۱ مرحوم آیت الله آقای حاج سید احمد خوانساری که بازی با شطرنج را بدون رهان جایز می‌داند و در تمام ادله خودش ذکر می‌کند، و در صورتی که مقام احتیاط و تقوای ایشان و نیز مقام علمیت و دقت نظر ایشان معلوم است اما اینکه نوشته اید از کجا سائل به دست آورده که شطرنج به کلی آلت قمار نیست و این از شما عجیب است، چون سؤالها و جوابها فرض است و بنابراین آنچه را من جواب داده‌ام در فرض مذکور است که اشکالی متوجه نیست و در صورت عدم احراز باید بازی نکنند.^۲

نتیجه‌گیری

بر اساس مطالب این تحقیق، دریافتیم که علماء شیعه طبق ادله مذکور در صفحات پیشین، قائل به حرمت شطرنج در صورت آلت قمار بودن آن هستند؛ و حضرت امام (ره) با دیگر فقها در این خصوص، موافق می‌باشد.

مسئله‌ای که اتفاق افتاده این است که ایشان قائل هستند به این که شطرنج در صورت تبدیل شدن به یک بازی فکری، حلال و جایز است و تشخیص آن را به عرف مسلمین جهان واگذار نموده است. که البته در عصر کنونی برخی از علماء هنوز قائل به آلت قمار بودن شطرنج هستند.

^۱. موسوی خوانساری، احمد، جامع المدارک، ۷/۳.
^۲. امام خمینی، روح الله، صحیفه امام، ج ۱۷، ص ۱۵۱.

کتابنامه

— قرآن کریم

— طوسی، محمد بن حسن، تهذیب الاحکام فی شرح المنقعه للشیخ المفید، جلد ۷، قم، دارالتفسیر، ۱۴۰۲ق.

— ابن شعبه حرانی، ابو محمد، تحف العقول، قم، موسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعه المدرسین بقم المشرفه، ۱۴۰۴ق.

— کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، جلد ۶، تهران، چاپخانه حیدری، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۳ ش.

— میرزای نوری، حسین، مستدرک الوسائل، جلد ۱۳، بیروت، موسسه آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث، ۱۴۰۸ق.

— حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، جلد ۱۲، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ۱۴۰۸ق.

— موسوی خوانساری، احمد، جامع المدارک فی شرح المختصر النافع، جلد ۳، قم، اسماعیلیان، ۱۴۰۵ق.

— امام خمینی، روح الله، تحریر الوسیله، جلد ۱، قم، دارالعلم، بی تا.

— امام خمینی، روح الله، مکاسب المحرمه، جلد ۱، قم، مؤسسه اسماعیلیان للطباعه و النشر و التوزیع، ۱۴۱۰ق.

— امام خمینی، روح الله، صحیفه امام، جلد ۱۷، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۷۰.

— طباطبائی، علی، ریاض المسائل فی تحقیق الاحکام بالدلائل، جلد ۸، قم، آل البيت علیهم السلام، ۱۴۱۸ق.

— اردبیلی، احمد بن احمد، مجمع الفائده و البرهان فی شرح ارشاد الاذهان، جلد ۸، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۰۳ق.

— عاملی، جواد بن محمد، مفتاح الکرامه فی شرح قواعد العلامه، جلد ۱۲، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۹ق.